

Kapittel 1: Elva og byen

Fra det langstrakte fjellområdet Sylene inne ved svenskegrensa løper Nea vestover gjennom Selbusjøen og endrer deretter navn til Nidelva, fortsetter gjennom Hyttefossen, flyter videre gjennom Klæbu til Fjæremsfossen og passerer nye fall ved Øvre og Nedre Leirfoss. Etter fossfallene kommer elva inn i et roligere løp mot nordvest, men like før foreningen med fjorden støter den mot fjellgrunn ved Nidareid og tvinges til å gjøre en krapp sving mot sørøst. I møtet med Bakklandet noen få hundre meter lengre ned dreier elvestrømmen mot nord, og ferden mot fjorden fullføres i dette løpet. Elva og fjorden omkranser på denne måten ei halvøy som i gamle dager ble kalt Nidarneset. Dette landstykket er gjennom en smal passasje som kalles Nidareid, forbundet med fast land mot vest og representerer overgangen til det området som gjennom hundreårene utviklet seg til Ilevollen og forstaden Ila i Trondheim.

Elva har påvirket byens utvikling og livet der på flere måter. Den har brakt med seg sand, grus og leire fra landet innenfor. I møtet med fjorden ble dette materialet gradvis en del av den bygrunnen som avtegnet seg i takt med landhevingen etter siste istid. Elva har også gjennom hundreårene arbeidet seg inn mot det kupert terrenget på Bakklandet og slik forårsaket flere leirras. Duedalen danner gjennomfarten for Lillegårdsbakken etter det store leirraset 18. juli 1625. Folk i byen snakker også fortsatt om ”Vollafallet” eller ”Fallet” etter det store raset 10. november 1634, som inntraff mellom kl. 5 og 6 om morgenen. Den siste hendelsen resulterte i at man kunne gå tørrskodd fra Bakklandet til byen, og jordmassene feide med seg noen brygger som stod nede ved Bruveita, slik at de ble flyttet ned til seigneur Hans Busch sin brygge nede ved Erling Skakkes gate. Michel Mogensson, som var rektor ved Trondhjems latinske skole fra 1614 til 1618 og senere var sogneprest i Nærøy inntil han døde i 1654, har i diktet ”Lamentatio Nidrosiensis” i 26 vers beskrevet denne dramatiske hendelsen i byens historie. Henry Berg gjengir 5 av versene i artikkelen ”Trondheims eldste byplan” (Det kongelige norske videnskabs selskaps skrifter 1964 nr.1):

*Før man Sex hørte Klocken sla
Jorden begynte at tumble
oc brast i thu; Man tænckte da
Paa Herrens sidste Trumme.*

*Huse, Brygger i Trundhiems By
Den stride Strøm bortførde
Med gode varer der udi
Stor Suck og Graad man hørde.*

*Augelsgaarde paa Backeland
Tre drugnede samme sinde
De sanck ned i det dybe Vand
Stor Sorrig mange finge.*

*Broen, som stod i mange Aar
Med Steenkar vel forvaret
Flød hen, som Vinden Bølgen slaar
Den bleff ey heller sparet.*

*Jagter oc Baader, stor' oc smaa
Bleff brøt, oc knusit sønder
Saa vijt som Vandet kunde naa;
Der hjalp ey Nøst og Lunder.*

Mens Nidarneset ble liggende i favntaket mellom elva og fjorden, omslutter elveløpet med sin krappe sving en tunge av landet bakenfor. Dette langstrakte og smale området er kalt Nidarø, - eller av besteborgere bare ”Øen”. Elva har ellers vært transportvei for tømmer, og den har gjennom hundreårene gitt et rikt lakse- og ørretfiske. Kanskje viktigst av alt: nedre del av elveløpet ble fra de tidligste år av byens historie den naturlige atkomst til byen ved utløpet av elva – Nidaros.

1.1. Byen anlegges

Den første bymessige bebyggelsen utviklet seg langs den nederste og vestlige bredden, bare noen hundre meter før elva møter fjorden. Her ble det oppført lave tømmerhus langs smale veiter, og det ble bygget sjøhus med gavl og brygger vendt mot elva, slik at det utviklet seg ei elvehavn i den strekningen av elva som var seilbar. Bryggene og elva ble livsnerven i dette samfunnet. Byens kjøpmenn sikret seg eiendomsgrunn mellom Kaupmannastræte og elva. Her ble handelsvirksomheten grunnlagt, - dette ble kontaktpunktet mot omverdenen. I sjøpakkhusene ble det arbeidsplasser, kontorer og lagerrom. Elva ble det naturlige grunnlaget for inn- og utførsel av varer.

Nede ved fjorden, på strekningen mellom Kjøpmannsgata og Ravnkloa var et stort åpent område hvor elva og sjøen i fellesskap hadde bygd opp en strandsone med sand og grus. Denne sandsletta ble omtalt som Ørene. Her var det godt om plass for ulike aktiviteter, - et velegnet område for skipsbygging, smievirksomhet og støpeindustri, i god avstand fra annen bebyggelse. Her ble også Øretinget avviklet gjennom vikingtid og middelalder.

På samme tid som elva dannet den naturlige atkomsten til byen fra fjern og nær, markerte den også bygrensene og ga mulighet for kontroll med atkomsten. Allerede i tidlig middelalder var det oppført et forsvarsverk på Nidareid, ei landstripe som bare hadde en bredde på ca. 260 meter. I tillegg var en borg av tre oppført ved Erkebispegården, og det var et forsvarsverk ved den opprinnelige Elgeseter bru, noe lengre mot øst enn nåværende bruforbindelse.

Inne i byområdet var Klemenskirken reist rundt år 1030. Bolig for erkebisen ble bygget ca. 1170. Olav Trygvassons kongsgård lå trolig i det området hvor Dronningens gate møter Krambuveita. Bebyggelsen var hovedsakelig orientert langs tre gateløp som gikk nord-syd. Det mest sentrale het Kaupmannastrete (omtrent tilsvarende Krambugaten), hvor mye av vareomsetningen fant sted. En vestligere ferdselsåre ble etter reformasjonen omtalt som Bredegate og gjenfinnes i vår tid som Apotekerveita. Den tredje som ble kalt Kirkestredet lå lengst vest. Stredet er i vår tid nesten forsvunnet, med unntak av en rest som i dag er St. Jørgensveita. Omkring slutten av 1200-tallet var det forøvrig oppført et betydelig antall kirker i byen.

Lengst mot sør på Nidarneset ble opprinnelig et trekapell reist over hellig Olavs grav. Omkring 1075 rev Olav Kyrre dette kapellet og bygde ei steinkirke, omtalt som "Kristkirken" eller "Hellig Olavs Kirke". Koret i denne bygningen var 24 fot bredt. Skipet lå en fot lavere enn koret og dannet et uregelmessig kvadrat med lengde ca. 100 fot, bredde varierende fra 36 fot i øst til 33 fot i vest. Mot sør førte en dør ut til Olavsbrønnen.

Da Norge i 1152 fikk en selvstendig kirkeorden med erkebispesete i Nidaros, førte dette også til opprettelse av et råd for erkebisen, kalt Domkapitlet, - et kollegium bestående av 24 kanikker som var valgt ut av landets biskoper. Disse skulle ved gudstjenester innta sine plasser i koret, og de skulle ha sitt eget alter i kirken. Dette ga behov for en større kirkebygning, som ble påbegynt i 1154 da erkebiskop Jon Birgersson hadde tiltrådt som den første norske erkebiskop. Erkebiskop Jon døde i 1157, men ble etterfulgt av Eystein Erlendsson. Han sørget for at byggevirkomheten fortsatte i to perioder: 1161-1179 og 1183-1188. Avbruddet skyldtes kong Sverres inntreden i Norgeshistorien i 1179, som førte til at erkebiskop Eystein måtte flykte til England. Her hentet han impulser til å fortsette byggearbeidene i 1183, og nå ble byggestilen preget av overgangen fra romanske rundbuer til gotiske spissbuer. Eystein døde i 1188, men byggearbeidene ble videreført av hans etterfølgere. Det var imidlertid først under erkebiskop Sigurd Eindridesson (som tiltrådte i 1231) at langskipet med vestfronten ble oppført.

1.2. Slettene vest for bykjernen – ”Vollene”, ”Kalvskinnet”, ”Løkkene”.

Videre vest for bykjernen lå ei åpen slette som strakk seg i retning sør mot Domkirkegården, vestover til Nidareid og mot nord til fjorden. I tiden før og etter byens anleggsperiode var dette beite- og åkerland. Området er nevnt i Sverres saga, som ”Åkeren”. En del av området er senere bedre kjent som ”Kalvskinnet”, hvor kong Sverre kjempet mot Erling Skakke i 1179.

Magnus Lagabøter (1238-1280) kalte i kongebrev av 13. september 1277 hele denne sletten ”*Ilevollene*”. Brevet stadfester at kongen velvillig avstod grunn til det hospital som erkebiskop Jon Raude allerede hadde oppført et par år tidligere i denne allmenningen, - og *det* uten å spørre kongen om tillatelse. Enkelte har oppfattet betegnelsen slik at ”Ilevollene” bare representerer området utenfor det smale eidet ved nåværende Skansen, altså dagens ”Ilevollen”. Imidlertid er det grunn til å anta at *hele* området mellom Nordre gate og Steinberget opprinnelig ble omfattet av navnet ”Ilevollene”, - eller også bare ”Vollene”.

Betegnelsen ”*Kalvskinnet*” ble først benyttet i skriftlig form i 1552 og omfattet da trolig bare den aller østligste delen av det området som i dag har dette navnet, - området nærmest erkebispegården og Elgeseterbrua. Kongen ga området, - ”en eng” - til lensherre Evert Bild. Senere ble avgrensningen av Kalvskinnet utvidet og definert til hele området sør for ”Geilan” (Kongens gate), slik det fremgår da lensherre Oluf Parsberg i 1642 bygslet ”en Stribel” av Kalvskinnet langs Geilan, fra Reperbanen til Skansen.

Området mellom Gjetveita-Bersvendsveita i øst og Skansen i vest, beliggende nord for ”Geilan” (Mellom Kongens gate og fjorden) fikk etter hvert navn knyttet til Hospitalet – ”*Hospitalsløkkan*”. Området kunne videre deles mellom en ”*Indre løkke*” fra Gjetveita-Bersvendsveita til Hospitalsgata og en ”*Ytre løkke*” fra Hospitalsgata til Vollgata. Gjennom hele middelalderen var det snakk om ”Vollene”, men i første halvdel av 1600-tallet er ”Hospitalsløkkan” det vanligste navnet. Nærområdet omkring Hospitalet ble kalt ”Hospitalsløkkan”, men arealet kunne deles opp i flere mindre løkker: Holstløkka, Smedløkka, Brandhaugløkka etc. Hovedferdselsåren i dette området ble ”Hospitalsløkkene” som en forlengelse av Dronningens gate. Hospitalsløkkene ble delvis også kalt ”Nygaden” og ”Tronkløkkan”. Den siste betegnelsen hadde sitt grunnlag i ”Tronka” – eller ”Dårekisten”, etter som Hospitalet fikk ansvaret for pleien av de sinnslidende fra 1681.

1.3. ”Geilan” og Hospitalet

Inne på sletta, i større avstand fra fjorden og Sandgata løp byens hovedferdselsåre vestover fra Torget til Ila, - et tråkk for folk og fe på vei til eller fra byen. Denne ferdselsåren ble omtalt som ”Geilan”. Ordet betegner et gateløp med omgivende hus og gjerder. Allerede 1275 - 1276 hadde altså erkebiskop Jon Raude bygget et hospital her ute. Hospitalets første oppgave var å gi ly til de spedalske, men det ble også et hus for andre syke, vanføre og fattige. Anlegget unnslopp den store bybrannen i 1681, men strøk med ved den neste bybrannen i 1842. Til Hospitalet hørte også ei kirke som trolig var oppført omkring 1280, men denne forfalt med årene. Kirka var bygd av grovt tømmer med lange vegger, små vinduer og et bratt sadeltak, forsynt med et høyt tårn og spir over inngangen i vest. Spiret blåste ned under en storm i 1689 og kirka ble revet i 1705. Samme år startet oppføringen av ei ny hospitalskirke, - en åttekantet tømmerbygning. Til Hospitalet og kirka hørte dessuten en kirkegård som ble benyttet fram til 1822. Kirkegården tilsvarer den parken som nå ligger mellom kirka og hospitalsbygningen.

Det er sannsynlig at Hospitalet har ligget i det nåværende området helt siden 1275-1276. Allerede før denne tiden, - på 1100-tallet, hadde det eksistert et *kannikkhospital i nærheten av Nidarosdomen*. Det handler om et ”Mariahospital”, trolig opprettet av erkebiskop Eystein Er-

Kapittel 1: Elva og byen

lendsson. Hospitalsvirksomhet på denne tiden var sterkt knyttet til kirkelige tjenester, med omsorg, pleie, bønn og offergaver som de viktigste elementene i virksomheten. De syke måtte overholde bønneritualer hvor "Fader vår" og "Ave Maria" skulle fremsies opp til 200 ganger pr. dag. Medisinsk behandling var trolig begrenset til årelating, sårbehandling med tjære, dietter og bruk av urte- og krydderblandinger.

Trondhjems Hospital og Hospitalskirken i Kongens gate 1706. Hospitalets gamle hovedbygning gikk tapt ved brannen i 1842, bare kirken ble reddet. Postkort med motiv fra maleri fra begynnelsen av 1800-tallet. UBiT, prospektsamlingen.

Hospitalstjenestene var innrettet både for fattige og syke. Det var bestemte regler for måltider og faste. De syke skulle ha *ett måltid mat* og en "*just mungåt*" daglig. En just tilsvarer omtrent en liter drikke, oftest hjemmebrygget svakt øl. På fastedager var det ikke tillatt å spise kjøtt, men det ble gjennomført en liberal praksis for syke og gamle. Bestemmelsen for hospitalslemmene var at mat og drikke skulle fordobles på fastedager. Det var også egne regler for tildeling av klær til hospitalslemmene. Hospitalstjenesten hadde egen prest eller visepastor som var underordnet dekanen ved Mariahospitalet inne i byen. Lokalene var slik innrettet at de syke kunne delta i de kirkelige ritualer, selv om de var sengeliggende.

Det økonomiske grunnlaget for virksomheten i hospitalene ble sikret gjennom kirketiende, tilførsel av naturalier fra gårder som var underlagt bispestolen ("jordeboksinntekter"), almisser og testamentariske gaver. Hospitalet på Vollene fikk bl.a. sine forsyninger fra eiendommer i Sparbu, Gauldal, Orkdal og Meldal. Landbruksproduktene ble omregnet til smør i vekt-enheten "spann". Et spann tilsvarer 15,4 kg. Ut fra jordeboka skulle inntektene for Hospitalet i senmiddelalderen tilsvare nesten 2000 kg smør pr. år. Dette ville være tilstrekkelig til å underholde ca. 25 pasienter pr. år, hvis en regner kaloribehovet i senmiddelalderen til ca. 1600 kalorier pr. dag (Rolf Grankvist: Nidaros kirkes spital 700 år). Før reformasjonen i 1537 eide

sannsynligvis Hospitalet både Indre og Ytre Løkke. Med reformasjonen og innføringen av den Lutherske lære i 1537 overtok kongen (Christian III) ansvaret for hospitalene, men også inntektene som tidligere hadde tilfalt bispestolen. Luther påpekte likevel overfor kongen at det var viktig å bevare de kirkelige inntektene som skulle sikre lønn til presteskapet og fortsatt drift av katedralskolene. Ved kongelig beslutning i 1559 fikk Hospitalet overført den tidligere tienden fra bispestolen med grunnlag i gårdpartene i Orkdal og Meldal.

1.4. Byen utvides

Slik lå området vest for Gjetveita-Bersvendsveita ganske åpent og ubebygd inntil bybrannen i 1681 nådeløst rammet befolkningen. Kongen bestemte da at de som hadde mistet eiendomsgrunn som følge av reguleringsendringer etter brannen skulle få nye tomter på Kalvskinnet. Gradvis kom det også bebyggelse i strandsonen. Allerede før Hornemannsbrannen i 1681 var det over denne sletta etablert ei ferdselsåre omtalt som "Sandstredet". Begynnelsen tilsvarte Taraldsgårdsveita og Ørjaveita. Videre mot vest tilsvarte dette gateløpet Skradikveita og Tyrkrisveita. Allerede på 1700-tallet fantes mange større brygger utover i Sanden, men hele bygningsrekka ble brannherjet i 1842. Det var riktig nok lagt inn åpne arealer som skulle verne mot brann – såkalte almenninger, tilsvarende dagens St. Olavs gate ("Nyalmeningen") og Tordenskjolds gate ("Almenningen"). På 1770-tallet var det i skattemanntallet oppført 23 eiendommer mot sjøen, men i 1830 var tallet redusert til 19.

Ørjaveita strekker seg i knapt 70 meters lengde fra nedre del av Nordre gate vestover til Jomfrugata, oppkalt etter Ørje, som var beboer av gård nr. 1. Sønnen Anders eide gården i 1660. Taraldsgårdsveita løper fra Jomfrugata vestover til Munkegata øverst i Ravnklobakken, oppkalt etter Taraldsgården, som under 1600-tallet lå i vestre ende av veita. Navnet var knyttet til Lars Larsen Taraldsgård, som er oppført i skattemanntallet for 1684. Skradikveita, byens smaleste, representerte fortsettelsen av Taraldsgårdsveita mellom Prinsens gate og Gjetveita. Det merkelige navnet kom fra Johan Henrich Schradich, som bodde i hus nr. 3 ved midten av 1700-tallet. Veita forsvant på 1950-tallet i forbindelse med byggingen av kommunens administrasjonsbygg. Tyrkrisveita representerer fortsettelsen av det gamle Sandstredet vestover. Opprinnelig gikk veita mellom Nyalmeningen i øst til Stålbakken i vest, men opparbeidelsen av St. Olavs gate og Tordenskjolds gate bidro til at veita ble noe kortere enn opprinnelig. I lokal folkelig tale ble veita omtalt som "Tørkrisveita". Noen sikker forklaring på navnet er ikke gitt, etter som det kan assosieres både med nasjonaliteten "tyrker" og begrepet "tørkeri" ut fra en antakelse om at tørking av fisk i strandområdet kunne være årsak til navnet.

Strekningen langs sjøen utover mot forstaden Ila ble avstengt med en byport og en forsvarsvoll som var ferdigstilt i 1643. I det samme området lå også Hovedvakta og en stasjon for innførselstoll (aksisetoll) på varer som ble bragt til byen. Gateløpet langs bryggene ute i Sanden sluttet i en krapp sving og ei gate som fortsatte opp langs innsiden av forsvarsvollen. Denne lille gatestumpen heter Vollgata. Her lå et bevertningssted som i folkelig tale ble kalt "Skarpen". Noen antok vel at dette var stedet hvor man kunne få "en skarp en", men opprinnelsen til navnet er den franske betegnelsen på en festningsvoll – "escarpe". I området både innenfor og utenfor byporten var det flere kanonstillinger som var ment å forsvare byen mot angrep fra sjøsiden. Etter Englands angrep mot København i 1801 oppførte General Fredrik von Krogh et batteri med 12 kanoner tilsvarende eiendommene Sandgata 32-34, og på motsatt side av gata et krutthus, som tilsvarte Sandgata 55 i dag. General von Kroghs kanonstilling ga også opphav til et par tversgående gateløp – Batterigata, som gikk fra Sandgata til Kongens gate, og litt øst for og parallelt med denne et smalere gateløp som fikk navnet Batteriveita i 1830.

1.5. Bryggerekkene langs elva og fjorden. Ravnkloa.

Handelsvirksomhet og fraktefart knyttet til skips- og jektetrafikken på fjorden og elvehavna ut gjennom hundreårene fikk avgjørende betydning for bebyggelsen på land. Ved utgangen av 1600-tallet lå 87 matrikulerte bryggeeiendommer i Kjøpmannsgata og 82 brygger i Fjordgata. På Bakklandet var det også brygger på strekningen mellom Gamle bybro til Verftet ved nåværende Bakke bro, med 23 matrikkelnummer.

Ved den vestlige avslutningen av Fjordgata lå almenningen Ravnkloa, hvor det var havn og handelsplass for omsetning av fisk og andre varer. Her lå flere eiendommer, bl.a. Hans Nissens (1727-1807) gård og Helsingss eiendom som senere ble overtatt av rådmann Wessel i 1715. Nissen-gården tilhørte opprinnelig Jakob Tørrisen i 1660, men ble overtatt av styrmann Jon N. Ravnkloen i 1695. Helsinggården ble i 1774 solgt til metallstøper Jon O. Frost. I 1806 var gården eid av namdalingen og bondeføreren Hans Barlien.

Ravnkloa ca. 1900. I bakgrunnen Fjordgata med bryggene. UBiT, Prospektsamlingen

"Ramnkloa er nedenden av den breie Munkegata. Ho hamnar rett og slett i fjøra. Og der drog dei båtar i land, eller la til med jekter, når dei kom til byen med fisk eller potet eller ved. Straks ovanom Ramnkloa skar Strandgata (Olav Trygvassons gate) – Munkegata aust-vest. Den enden som låg vest om Munkegata, bar det underlege namnet "Grava". Her låg endå hus fra den tid handelsmennene handla gjennom ei luke med kunden, som stod på ei sval utanfor. Opp til venstre frå "Grava", parallelt med Munkegata, gjekk Geitveita, eit smalt stræte som du til naud kunne køyra gjennom med hest og vogn. Ho hamna i Dronninggata. Og frå denne Geitveita, til høgre, parallelt med Strandgata eller "Grava", gjekk Skradikveita. Ho munna ut i Prinsens gate. Der kunne du ikkje koma med noko slags vogn. Ein kar kunne makeleg ta i begge vegger på same tid" (Fra romanen "Brattøra" av Olav Gullvåg, Olaf Norlis forlag, Oslo 1951).

Skradikveita, byens smaleste. Privat foto

1.6. Fjorden

Trondheimsfjorden er mektig med sine 13 mil fra ytterst ved Agdenes til innerst ved Hjellevbotn i Beitstaden, - ei kystlinje på 70 mil og et areal på 1459 kvadratkilometer. Omkring fjorden ligger bygdesamfunn som gjennom hundreårene har hatt sitt næringsgrunnlag i jord- og skogbruk, fiske og fraktesfart. Folk fra bygdene eller besøkende fra andre områder av Norge, det europeiske kontinentet eller fjerne himmelstrøk har gjennom hundreårene benyttet fjorden som den viktigste ferdselsveien gjennom de tider hvor vegnettet i Norge knapt nok eksisterte. Skip med varer fra Nord-Norge, Bergen og kontinentet satte kursen inn gjennom fjordmunningen ved Agdenes på samme tid som jekter og andre fraktesfartøy fra de trondhjemske bygdelagene stod inn mot Nidaroset for god bær. Fartøy på veg ut fjorden brakte tørrfisk, saltfisk og saltet sild, fetevarer, malt, jern, kobber, tjære, tran og skinnvarer. Skipsfarten ga arbeid for tømrere, seilmakere og repslagere. Omsetningen av saltsild ga sesongarbeid for sildverkere, bøkkere og sjauere. Varene ble losset og lastet ved sjøpakkhus og brygger. Tømmer i tylfter og plank i stabler ble lagret i havneområdet ute i Ila, hvor klamperne holdt nøye regnskap for mottak fra distriktet og utførsel til Europa. I løpet av årene fra 1660 til 1685 varierte eksporten fra Ila av plank og bord mellom 200 til 600 stabler årlig (1 stabel = 10 lester).

1.7. Nordlandshandelen

Byen opplevde ved midten av 1600-tallet en betydelig økning i varehandelen på Nord-Norge. Selv om det allerede i de foregående hundreårene hadde vært regelmessige besøk fra handlende trondhjemmere, med kjøp av fisk i bytte mot medbragt øl, brennevin og tobakk, tiltok dette varebyttet betydelig i omfang. Byfolket hadde privilegier til å drive sin næring i tidsrommet fra 3. mai til 14. september (fra korsmesse om våren til korsmesse om høsten), men det var ikke tillatt å overvintre. Følgene ved denne ordningen ble en tilbakevendende jektesfart om våren, med kursen satt mot nord til handelssteder omtalt som "kremmerleier". De borgerne som drev kremmervirksomheten var ikke rekruttert fra byens kjøpmannsstand. Handelen på

Nordland var en selvstendig levevei, uavhengig av den eksportvirksomhet som ble drevet av byens kjøpmenn. Nordlandshandelen var forbundet med sterk konkurranse mellom aktørene, ved at omsetningen av varer ble besørget av såvel upriviligerte lokale beboere ("knaper") som bergensere og trondhjemmere. Det forekom ikke sjelden voldelige sammenstøt mellom handelsmennene. Motsetningene mellom bergensere og trondhjemmere var særlig sterk. Hanseatene i Bergen var avtakere av fisk nordfra og omsatte leveranser av korn for transporten nordover, men hadde ikke lov til å drive sin virksomhet nord for Bergen. Nordlandshandelen foregikk derfor i regi av norske borgere.

Ut over på 1600-tallet tiltok som nevnt nordlandshandelen i omfang. Mens det i årene 1630-1640 var mindre enn 20 borgere i Helgeland fogderi, oppga trondhjemmerne i 1661 at 36 hadde kremmerleie der. I 1670 var antallet 43, - 9 av disse var riktig nok bergensere. Tettheten av borgerleier tiltok. Regelen var at avstanden skulle være en mil mellom disse handelsstedene, men dette ble ikke alltid praktisert. Mens antall jektefartøy i Trondhjem holdt seg jevnt omkring 90 måtte økningen i antall handlende innebære at mange av dem ikke hadde egen båt, men betalte for fraktefarten. Tall for fiskeeksporten på slutten av 1600-tallet viste at Trondheim hadde en relativt høy utførsel av tørrfisk – ca. 10 500 skippund. Bergen lå vesentlig høyere med ca. 17 000 skippund. Den fiskeeksporten som foregikk fra Trondheim hadde ikke utelukkende sitt grunnlag i Nordlandshandelen, - det dreide seg også om avgifter i form av naturalier fra bispegodset nordpå. Uansett kan vi trekke som konklusjon at Trondhjem på 1600-tallet ble en viktig utførselshavn for fisk og sild, delvis knyttet til nordlandshandelen.

I 1660- og 1670-årene finner vi vest for Krambugata gårdene til nordlandshandlerne, eller "nordfarerne": Anders Robertsen som hadde sitt kremmerleie "Brødløsnesset" i Alstahaug, Ole Christophersen Giæver med leiet Gibostad, Joen Stefensen Kihl med leiet "Bentsjord" i Troms, Mogens Pedersen med borgerleiet Lovund på Helgeland, Ottar Halvorsen med leiet Steilo i Vesterålen, Hans Bersvendsen Nordman med leiet Hanøy i Vesterålen, Cort Johansen med skipperhandelsleie i Troms, Joen Steensen med leiet Kvaløy i Brønnøy, Brynild Arentsen med leiet Stokkmarknes og Clement Christophersen med leiet Hekkingen bodde på hjørnet mot Gjelvangsveita.

Allerede i 1645 strakte bebyggelsen mot sjøen og vest for Nordre gate seg videre til Hospitalsgaten, og her bodde også mange nordfarere: Elen Olsdatter med handelsleie på Balstad i Lofoten, Hans Andersen Svensk med leiet Grundfarnes i Senja, Dines Olsen med leiet Storrågen i Lofoten, Joen Ellingsen med leiet Ytterelsen i Senja, Peder Torgeirsen på Tjøtta, Joen Eriksen med leiet Skarstad i Nordland, Hans Olsen med leiet Sigerstad, samt flere andre. I Taraldsgården bodde frem til 1684 Niels Pedersen Trogstad, som også var nordlandshandler. (Henry Berg: Trondheim før Cicignon", Holbæk Eriksen & Co 1951).

1.8. Kjøpmenn, høkere og innenlandshandlere

Kjøpmennene var grosserere og detaljister. De hadde borgerbrev på utenlandshandel, og var eksportører av fisk som ble ført til byen av nordlandshandlerne, og av trelast som kom fra sagbruk i distriktet rundt fjorden. I rettighetene inngikk også tillatelse til å drive krambu. Høkerne var utelukkende detaljister og hadde anledning til å drive krambu, men med et begrenset vareutvalg: korn, mel, tobakk, salt, fisk, tran, tjære, kobber og skinn. Deres salgsrettigheter gjaldt etter kongelig befaling fra 1683 bare innen byens grenser. Kremmere som drev krambod i Trondhjem hadde forbud mot å drive handel i sjødistriktene og på Nordland.

Innenlandshandlere hadde hus og familie i byen, men drev nesten året rundt med kjøp og salg, dels fra sine borgerleier i distriktene, dels på flyttefot fra sted til sted. Flere av dem hadde egne fartøy og egne brygger som base. Flere av dem bodde på Bakklandet. Skipperens kahytt

var innredet som butikk. Før hjemreise ble det lastet ombord fersk fisk som ble saltet og senere losset til produksjon av klippfisk. Etter sildefiskeriene om høsten kom de tilbake til byen på snarvisitt før de på ny la ut til markedshandel: Stokmarknes, Sleipnes på Helgeland, Tilrem i Brønnøy, Bjørn på Dønna, Rørvik i Ytter-Namdalen og Mælen i Overhalla. Dernest la de ut på lofotfiske, - kan hende også en reise til Bergen.

1.9. Innvandringen til Trondheim på 1600- og 1700-tallet

Ved å studere byens historie vil selv en middels engasjert person uten videre registrere det sterke innslaget av borgere med tysk, nederlandsk og dansk herkomst fra 1600- og 1700-tallet:

Abel, Abildgaard, Angell, Beyer, Bie, Bonsach, Brørup, Buch, Collin, Dons, Erbe, Fyhn, Gierløw, Hagerup, Hoë, Herslev, Hornemann, Jelstrup, Juell, Kiembler, Krag, Kruuse, Krøyer, Kühn, Lorck, Lossius, Meincke, Mortensen, Munch, Møllerup, Møllmann, Noll, Oeding, Paus, Pfefferkorn, Piepenbrinck, Rhode, Rosing, Roshauw, Schleppenbach, Schmidt, Schøller, Stabell, Strach, Struck, Sørup, Tybring, Tyrholm, Tønder, Vogelsang, Voigt, Weybye, Wensell, Wille, Wisløw o.s.v.

Det er naturlig å stille spørsmål om årsaken til den omfattende innvandringen av dansker og tyskere. Tradisjonelt vil de fleste anta at en trondhjemmer alltid har vært trondhjemmer, - eller i det minste trønder. Men slik er det ikke.

Bakgrunnen for den omfattende innvandringen som fant sted i Trondheim på 1600- og 1700-tallet var en voksende verdenshandel og de ringvirkninger dette førte til i Nord-Europa. For Trondheim var det tre faktorer som fikk særlig stor betydning: trelast, fisk og kobber. Fra tidligere århundrer hadde mye av varehandelen foregått via utenlandske skippere og kjøpmenn som trafikerte kysten, men nå inntrådte en tydelig endring, ved at leveransene ble stabile og etterspørselen stigende. Det oppstod et grunnlag for etablering av lokale eksportører som ble mellommenn i forhold til fiskere, innenlandshandlende, sagbrukseierne og kobberverkene på den ene siden, og kjøpmenn ute i Europa på den andre siden. En stor andel av den kjøpmannsstanden som beskjeftiget seg med eksport hadde sine røtter i Nord-Tyskland og Danmark. Det var særlig mange av disse som kom fra Flensburg i Schlesvig, - på denne tiden dansk territorium. Flensburgerne behersket derfor dansk språk og kunne av samme grunn lett gjøre seg forstått.

I 1708 var det 63 kjøpmenn i byen, og av disse var 25 fra Flensburg. Gjennom de resterende 92 år av 1700-tallet er det registrert at 60 flensburgere tok borgerskap i Trondheim, og 50 av disse drev som handelsmenn. Byen ble en base for en handelsvirksomhet som allerede fra tidligere hadde foregått mot kontinentet, men da i langt større utstrekning fra Hansabyen Bergen. Noe av utviklingen skyldtes dessuten at de første som innvandret, trakk flere med seg. Trondheim ble på et vis en koloni for Flensburgere som opprettholdt kontakten med slekten i sitt tidligere hjemland. Noen av deres øvrige slektninger etablerte seg på det Europeiske kontinentet som mottakere av varene fra Trøndelag. (Ida Bull: "Innvandring til Trondheim på 1600- og 1700-tallet", - Arkivenes dag 9/11-2002).

Hvorfor det i særlig grad ble borgere fra Flensburg som søkte seg til Trondheim, er ikke åpenbart. Selv om de i tidligere tider hadde drevet handel langs norskekysten, - ikke minst nordover til Finnmark, hadde deres virksomhet hatt karakter av smughandel. I Trondheim bys historie, bind 2, antydes det at flensburgernes handel nordpå avtok sterkt omkring 1657-58. Denne nedgangen inntraff midt under krigen med Sverige, og det er nærliggende å anta at dette medvirket til at flensburgerne nå ikke hadde behov for å reise videre nordover, - de fikk tilstrekkelig omsetning for sine varer i Trondheim. Etter krigen med svenskene ble Trondheim et handelsentrum for fiskeeksport, og dette passet utmerket med at kjøpmennene fra Flensburg kunne omsette sitt korn i bytte.

Kapittel 1: Elva og byen

En annen faktor var de betydelige endringene som inntrådte ved salget av krongods til de mange kreditorene som den dansk-norske kongen hadde pådratt seg ved krigføringen. I årene fra 1661 til 1675 ble det solgt statlige eiendommer til en samlet verdi av ca. 1,3 millioner daler. Det meste av disse jordeiendommene gikk til utenlandske interessenter. Irgens, Müller, Marselis, Carstensen, Schøller, Hjort, Hornemann og Manzin var blant disse.

Med handelsvirksomheten økte byens tollinntekter utover siste halvdel av 1600-tallet til nesten det firedobbelte fra 1650 frem mot 1720. Det fulgte naturlig av handelsvirksomheten at mange av innvandrerne ikke bare ble en økonomisk overklasse, men de fikk også innflytelse i byens besluttende og styrende organer som kirkeverger, takserborgere, inspektører o.s.v. Flere nådde opp til de fremste posisjoner som borgermestre, rådmenn og "eligerede". Danske innvandrere ble i sterkere grad rekruttert til embetsstanden. Men det var ikke bare utenlandske *forretningsmenn* som etablerte seg i byen – vi finner blant byens borgere på 1600- og 1700-tallet også andre profesjoner som er representert ved tyske og danske innvandrere.